Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej
1988 z. 22
PL ISSN 0551-3790

BARBARA DOLCZEWSKA, ZYGMUNT DOLCZEWSKI

SYGNOWANA SZAFA GDAŃSKA ZE ZBIORÓW KÓRNICKICH

Wśród mebli epoki dojrzałego baroku w Polsce na pierwsze miejsce zdecydowanie wysunęły się sprzęty wykonane w Gdańsku. Jest to równocześnie najważniejszy i najbardziej charakterystyczny okres rozwoju świeckiego meblarstwa gdańskiego. Kulminacja jego rozkwitu przypada na przełom XVII i XVIII w., kiedy to wytworzył się nieomal synonim mebla gdańskiego jako sprzętu luksusowego i reprezentacyjnego [1]. Najbardziej charakterystycznymi meblami w tym czasie były wielkie, dwudrzwiowe szafy sieniowe o bogatym wystroju architektonicznym, członowane pilastrami, z wypukłymi płycinami na drzwiach i bokach, rzeźbioną dekoracją ornamentalną, zwieńczone wyłamanym profilowanym gzymsem, wsparte na 5 wydatnych, okrągłych lub graniastych nogach o kształcie gruszkowatym. Bogata dekoracja snycerska koncentrowała się na impostach i pilastrach, w narożach szuflad i drzwi, a także pośrodku wieńczącego gzymsu. W bogatszych egzemplarzach snycerka obrzeżała również lustra wypukłych płycin. Szafy fornirowano najczęściej drzewem orzechowym, czasem jesionowym, skromniejsze wykonywano z drewna dębowego, bejcowanego na kolor orzecha.

Szafy takie razem z podobnymi im szafami hamburskimi i lubeckimi znane były w całej środkowej Europie i nieraz eksportowano je nawet do odległych krajów. Meble te określano w Polsce, Prusach i Niemczech wschodnich nazwą szafa gdańska („Danziger Dielenschrank"). Powstały jako mebel mieszczański, ozdoba reprezentacyjnego wnętrza patrycjuszowskiej kamienicy — sieni. Około połowy XVIII w. nastąpiła zmiana, zaczęły pojawiać się meble o wybrzuszonych lub sfalowanych kształtach, pozbawione w zasadzie dekoracji snycerskiej. W drugiej połowie

[1] L. Behling: *Der Danziger Dielenschrank und seine holländischen Vorläufer*. Danzig 1942; B. Maszkowska: *Z dziejów polskiego meblarstwa okresu Oświecenia*. Wrocław 1956; M. Rehorowski: *Meble gdańskie XVII i XVIII stulecia*. „Rocznik Gdański" T. 17/18: 1960 (tam wcześniejsza literatura); H. Kreisel: *Die Kunst des deutschen Möbels. Von dem Anfang bis zum Hochbarock*. München 1968; B. Chranicka: *Meblarstwo gdańskie*. [W:] *Gdańsk, jego dzieje i kultura*. Warszawa 1969; J. Samek: *Polskie rzemiosło artystyczne*. Wrocław 1984.

XIX w., w okresie zainteresowania stylami historycznymi, ponownie zwrócono uwagę na szafy gdańskie, które z czasem stały się synonimem mebla gdańskiego.

W tym czasie meblami gdańskimi zainteresował się także Tytus Działyński. Pierwsze wzmianki o nich w korespondencji Działyńskich spotykamy w roku 1844, kiedy Jan Działyński pisze do ojca o nadesłanych z Gdańska do Torunia m.in. szafach i stolikach [2], z czego wynikałoby, że Tytus nosił się z zamiarem ich zakupienia. Nie wiemy, czy zakup ten został zrealizowany, ale sądząc z ilości mebli gdańskich w zbiorach kórnickich, nie można tego wykluczyć [3]. Następne informacje o meblach gdańskich spotykamy w 1858 r., kiedy to podjęto korespondencję z radcą sądowym J. Kanińskim z Elbląga w sprawie nabycia dla Kórnika mebli z polskimi napisami i herbami. Wobec ich braku radca polecił szafy wykonane „w XV lub XVI w. w Prusach, a więc w czasie, kiedy Prusy stanowiły część Polski" [tłumaczenie [4]]. W wyniku tej korespondencji w 1861 r. Jan Działyński kupił szafę orzechową wewnątrz intarsjowaną i drugą z królem Dawidem grającym na harfie w zwieńczeniu [5]. Obie szafy zachowały się w zbiorach zamkowych. W tym też czasie Jan nabył za pośrednictwem Kanińskiego dwa stoły i jesionową szafę, przewiezione do Gołuchowa [6]. O stałym zainteresowaniu Jana Działyńskiego meblami tego typu świadczy rachunek na szafę hamburską, zapewne uchodzącą za gdańską, zakupioną 15 lipca 1871 r. w Berlinie u antykwariusza Friedricha Meyera [7]. Tym razem szafa posiadała upragniony polski napis, zapewne dorobiony przez uprzejmego sprzedawcę. Nie znamy niestety pochodzenia pozostałych mebli gdańskich w zbiorach kórnickich, jednak można podkreślić, że jest to jedna z największych kolekcji takich mebli w Polsce.

Jesienią 1986 r. jedna z szaf gdańskich przechodziła generalną konserwację. Jest to szafa z numerem inwentarza MK 4011, która prawdopodobnie już przed rokiem 1924 stała w sali jadalnej zamku [8]. Wykonana jest z drewna sosnowego (konstrukcja) i lipowego (wypełnienie), fornirowana orzechem, ze snycerką rzeźbioną w masywie orzechowym. Mebel ustawiony jest na 5 ośmiobocznych, gruszkowatych nogach, z masywnym cokołem i jedną, szeroką szufladą. Część środkowa członowana

---

[2] Poznań VI 1844 rękopis Biblioteki Kórnickiej [dalej cytuję: BK] 7330 k. 98 v.

[3] O meblach gdańskich w zbiorach kórnickich patrz: B. Dolczewska, Z. Dolczewski: *Zarys historii mebli w zamku kórnickim.* „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej" Z. 15: 1980 s. 14 n.

[4] List J. Kanińskiego do Tytusa [?] Działyńskiego. Elbląg 13 III 1859. BK 7442 k. 104.

[5] List M. Kanińskiej. Elbląg 7 XII 1861. BK 7442 k. 100.

[6] List przewozowy. Elbląg 15 III 1859. BK 7477 k. 43.

[7] Dowody kasowe kasy kórnickiej za lipiec 1871. BK 6672.

[8] Inwentarz Muzeum założony w 1924 r. przez Z. Grocholską: cz. II k. 9.

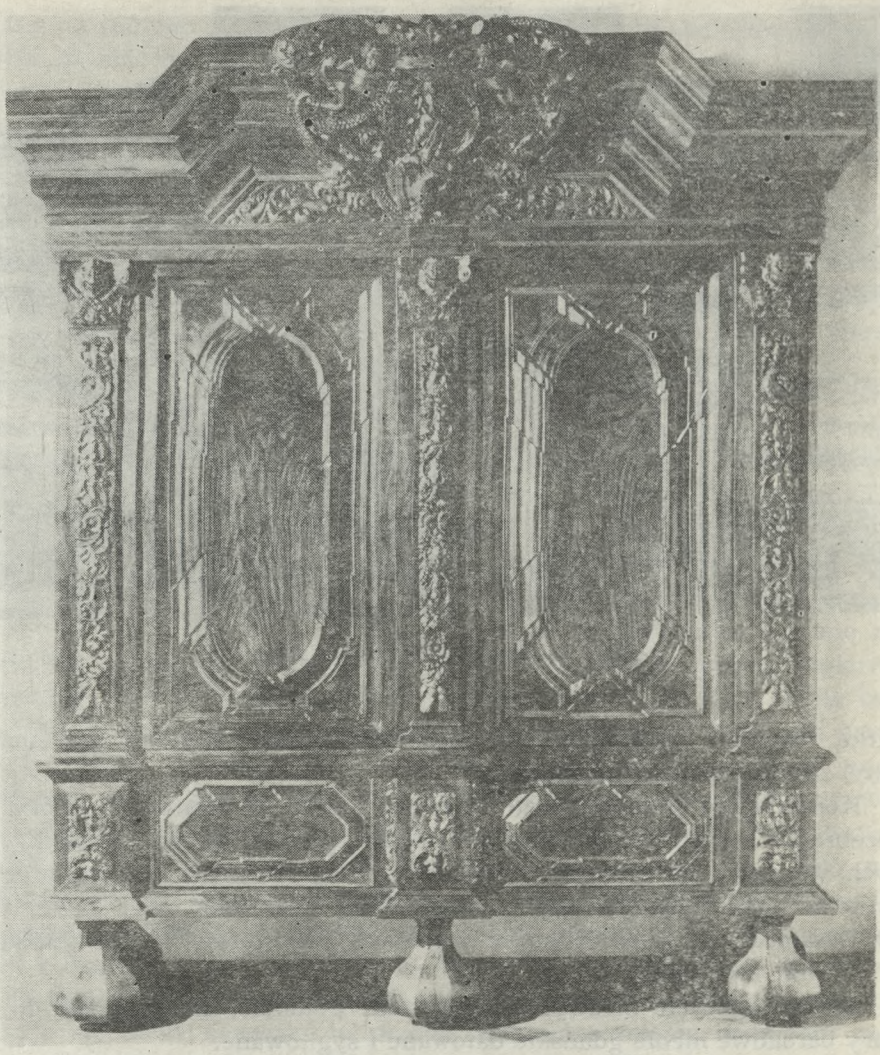

Il. 2. Sygnowana szafa gdańska z 1726 r.

jest pilastrami, drzwi posiadają prostokątne płyciny z wydłużonymi, owalnymi, wyniesionymi lustrami, obwiedzionymi gierowanym profilem. Zwieńczenie ma mocno profilowane i wysadzone gzymsy z wyłamanym pośrodku szczytem. Szafa zdobiona jest snycerką. W zwieńczeniu umieszczona jest postać Pomony (z koszem owoców) we wspartym na orle medalionie przykrytym koroną, podtrzymywaną przez parę putt. Po bokach znajduje się ażurowa dekoracja akantowa i wstęga zdobiona łuską. W wąskim polu szczytu umieszczona jest scena gonitwy psa za zającem. Trzony pilastrów są zdobione festonami z kwiatami, a wolutowe kapitele — główkami putt. Na impostach pilastrów znajduje się także sny-

Il. 3. Fragment zwieńczenia szafy

cerka roślinna. Na środkowym pilastrze fragment snycerki jest uchylony, zasłania dziurkę od klucza.

Konserwację przeprowadził Tadeusz Człapa z Poznania [9], który po rozebraniu mebla na elementy znalazł na spodniej stronie desek kryjących wieniec i na odwrotnej stronie prawego impostu pilastra niezbyt czytelne inskrypcje w języku niemieckim [10]. Brzmią one: „1726 den 29 Desämbär [?] ... so Kristofor böckkär", „Kristoffor böckär [bäkkär], of [..... an] 1 [?] dam".

Jest to odkrycie niezwykłe. O ile nam wiadomo, nie są znane do tej pory barokowe meble gdańskie datowane i sygnowane.

Lottlise Behling, autorka monografii poświęconej meblom gdańskim, opierając się na bogatych zbiorach muzeum gdańskiego, nie wspomina o takim przypadku [11]. Wprawdzie określa domniemanego autora jednej z wczesnobarokowych szaf, lecz opiera się wyłącznie na podobieństwie tej szafy z zachowanym wówczas mistrzowskim rysunkiem z 1692 r. [12]

---

[9] Trzeba podkreślić staranność i wyczucie konserwatora, który nie dość, że rozebrał mebel bardzo starannie, ale także zwrócił uwagę na nieczytelny dla niego napis, zasygnalizował swoje znalezisko i zlecił jego dokumentację fotograficzną.

[10] Za życzliwą pomoc w odczytaniu napisu składam podziękowanie prof. dr. Stanisławowi Nawrockiemu i mgr. Piotrowi Gierynowi.

[11] Behling, *op. cit.* Nie wspominają także o tym późniejsze opracowania.

[12] Dawniej w archiwum miejskim w Gdańsku.

Znane są natomiast podobne sygnatury na szafach wrocławskich: na szafie ze zbiorów Muzeum Narodowego w Poznaniu, gdzie inskrypcja ukryta także na odwrocie impostu środkowego pilastra zawiera nazwisko stolarza i datę powstania (1794). Druga inskrypcja znajduje się na szafie w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie, a napis, do tej pory nie odczytany, ukryty jest pod zamkiem w drzwiach [13].

Te rzadkie przykłady sygnatur na meblach gdańskich i wrocławskich pozwalają wysnuć dwa alternatywne wnioski: albo te szafy były bardzo rzadko sygnowane, albo też ich konserwacje były bardzo powierzchowne i nie docierano do przedziwnych i zakrytych miejsc, w których stolarze gdańscy i wrocławscy mieli zwyczaj umieszczać swoje podpisy.

Prace stolarskie bywały sygnowane w różny sposób od dawnych czasów. Szczególnym rodzajem sygnatury było umieszczenie w wykonywanej pracy autoportretu stolarza lub snycerza. Sygnowanie usankcjonowane przepisami wprowadzono w Paryżu w 1743 r. W Polsce zdarzało się to tylko sporadycznie, najczęściej na monumentalnych pracach wznoszonych w kościołach lub klasztorach, zwłaszcza na stallach [14]. Można sądzić, że na ogół podpis stolarza był dowodem dumy z wykonanego dzieła. Podpisy na meblach paryskich wprowadzono głównie ze względów fiskalnych. O czym mówią głęboko ukryte podpisy stolarzy gdańskiego i wrocławskiego, trudno wytłumaczyć w obecnym stanie badań. Być może były to prace mistrzowskie wykonywane w obcym warsztacie. Podpis na jednej lub więcej części mógł wyróżniać je od prac właściciela warsztatu i służyć do ułatwienia kontroli przeprowadzanych przez pełniących obowiązki egzaminatorów starszych cechu. Niezależnie jednak od tych domysłów, fakt znalezienia podpisu stolarza i daty na szafie ze zbiorów kórnickich otwiera nie znane dotąd pole badawcze dla historyków meblarstwa. Wśród masy mebli gdańskich pojawia się oto jeden z określoną datą powstania — będzie on wyznacznikiem dla przyszłych badań stylów i chronologii. Do listy znanych stolarzy gdańskich wpisuje się nowe nazwisko, a przede wszystkim zostaje badaczom nadzieja, że i inne szafy gdańskie odkryją w przyszłości tajemnicę swego powstania [15].

---

[13] Przeprowadzona kwerenda pozwoliła na ustalenie, że w zbiorach Kunstgewerbemuseum w Köpenick znajduje się jesionowy stół gdański sygnowany nazwiskiem Romp. Późniejsze sygnowane meble wymienia J. Gostwicka: *Dawne meble polskie*. Wrocław 1967.

[14] Stalla w Ornecie z 1574 r. sygnowana przez Hansa Paurmana z Mansweld (Katalog Zabytków Sztuki w Polsce. Seria nowa T. 2 z. 1 s. 154), stalle zakonne w Sierakowie sygnowane przez brata Hilariona z Poznania (Z. Dolczewski: *Działalność warsztatu intarsjerskiego brata Hilariona z Poznania*. „Studia Muzealne" Z. 8: 1970).

[15] Po oddaniu zeszytu do druku, w czasie konserwacji w zamku kórnickim następnej gdańskiej szafy, z królem Dawidem w zwieńczeniu, odkryto podobną inskrypcję z datą 1729 i nazwiskiem stolarza Michäl Thomas Strasborg.

THE SIGNED GDAŃSK CABINET FROM THE KÓRNIK COLLECTIONS

Summary

Within the collections of the Kórnik Library we find a collection of Gdańsk furniture, which was initiated by the former owners of the Castle. It is a varied and numerous collection. Recently, one the baroque cabinets has been thoroughly restored. It is a richly carved, double door, corridor cabinet. During the dismantling of the cabinet, two inscriptions were found: "1726 den 29 Desämbär [?] ... so Kristoför böckkär", "Kristofför böckkär [bäckär], of [... an] 1 [?] dam". It is the first known case of signing a Gdańsk cabinet. A similarly signed Wrocław cabinet from 1794 belongs now to the National Museum in Poznań. These inscriptions are a new, so far unknown element to the study on the history of furniture.